

PARALLELISM J. HURDA RAHVALAULUDE KOGUS
«VANA KANNEL» I*

A. Kubjas

1

Eesti regivärsilise rahvalaulu peamiseks konstitutiivseks elemendiks on parallelism — ühe värsi (mõnikord ka poolvärsi) mõtte varieerimine või kujundamine mõttetervikuks järgnevas värsis (poolvärsis) või värssides, näiteks:

Ega leelost leibä saa,¹
ega laulu lauda kata. (1, 1)

Kõik ma raie raamatuhe,
kõik ma panni paberihe,
kõige ma kirjä kirodi. (6, 15)

Leel'o tulnu taiva alta,
pühä pilvede vahelta,
päält päivä kumeriku,
alt kuu kõveriku. (113, 13)

Varieeritavat ehk arendatavat värssi nimetatakse peavärsiks, seda varieerivaid või selle mõtet arendavaid värssse aga paralleelvärssideks. Ühevärsilise parallelismi puhul arendab või täiendab aga üks värsi pool teise poole mõtet. Peavärss koos paralleelvärsiga (või -värssidega) moodustab paralle-

* Käesolev artikkel moodustab ühe lüli ulatusiikumast komplekssest uurimusest, mille ülesandeks on välja selgitada eesti regivärsilise rahvalaulu ühe põhilise tunnuse — parallelismi olemus. Rea uurimustega, mis on juba valminud või on valmimas mitmest eri aspektist — topograafilisest, temaatilisest kui ka laulikute järgi, peab jõudma olukorrani, milles on võimalik lõplikult lahendatuks lugeda vaatlusele võetud probleem. Selles tööprotsessis peab kujunema välja ka uurimiseks sobiv meetod. Ilma selliste eeltöödeta ei ole teostatav ka Kreutzwaldi «Kalevipoja» värssiprobleemi lahendamine, mis on praegu samuti päevakorras. (Ed. Laugaste.)

¹ Peavärsid on esitatud sõrendatult.

lismirühma ehk, nagu on tavaks lihtsamalt öelda — parallelismi. Seega on sõnal «parallelism» kaks tähendust: esiteks märgitakse sellega kindlasisulist konstitutsioonilist nähtust regivärsilises rahvalaulus üldse, teiseks aga ka kindlalt piiratud ühikut. Kummars mõttes sõna parajasti on tarvitatud, selgub kontekstist. Parallelismid liigitatakse värsside arvu järgi ühe-, kahe-, kolme- jne. värsilisteks (e. realisteks), kaasa on arvatud ka peavärss.

Parallelismi ei saa defineerida ilma värsi sõnastuses väljendatud mõtet arvestamata. Soneti vormi näiteks võime kindlaks määrata ridade arvu ja riimide järgi, parallelismiga aga nõnda toimida ei saa. Seal tuleb enne uurida värsside sisu, mõtet ja alles siis võib öelda, kas on tegemist parallelismiga, ja mitmest värsist ta koosneb. Seega on parallelism eeskätt sisuline nähtus, mille sõnastus on valitud nõnda, et tekib üks või rohkem mõttevariatsioonid. «Parallelism», ütleb Ed. Laugaste, «on ise mitmesuguste psühholoogiliste ja esteetiliste seaduste kompleksi, üsna mitmekesiste võtete ja variatsioonide kogu.»²

Parallelismi korrapärase struktuuri tõttu tunnetame seda ka vormina.

Parallelismi uurimine on rahvalaulu kunstilise olemuse mõistmise seisukohalt suure tähtsusega. Kuigi parallelismi esinemisele on juba ammu ja mitmel puhul tähelepanu pööratud, ei ole selle uurimine mõningatest provisorsetest subjektiivsetest hinnanguist palju kaugemale ulatunud. Alles viimastel aastatel on küsimus süstemaatilisele käsitlemisele võetud. Hea ülevaate materjalidest ja seisukohavõttudest parallelismi kohta annab Aino Koemetsa 1955. a. ilmunud uurimuse sisu ja vormi ühtsusest eesti vanas rahvalaulus.³

Käesolev töö käsitleb parallelismi Jakob Hurda «Vana kandle» esimese kogu (VK I) rahvalauludes. Teema on põhiliselt identne Koemetsa omaga ja on teadlikult nõnda valitud, selleks et tulemusi oleks võimalik kõrvutada ja võrrelda. Töös pole hakatud kordama parallelismi kohta käivat ajaloolist ülevaadet, mis Koemetsal on antud suure põhjalikkusega. Oluliseks erinevuseks tuleb pidada seda, et kui Koemetsa uurimuse eriosa on rajatud mitmest allikast ja maakohast (peamiselt siiski Põhja-Eestist) valitud materjalile, siis käesolevas töös kasutatud ainekogu suhtes on rakendatud puhtalt geograafilist printsiipi, käsitledes ühe maakoha, Põlva kihelkonna rahvalauluvara VK I alusel.

Käsitletav teema kuulub rahvalaulu kunstilise analüüsi

² Ed. Laugaste, Eesti rahvaluule. Eesti kirjanduse ajalugu I, Tartu 1946, lk. 87.

³ A. Koemets, Sisu ja vormi ühtsus eesti regivärsilise rahvalaulu parallelismis. TRU toimetised, vihik nr. 38. Ajaloo-Keeleteaduskonna töid, Tallinn 1955, lk. 145 jj.

valdkonda ja taotleb vastust küsimusele — missuguses vahekorras on parallelism rahvalaulu sisuga.

Läbi on töötatud üldse 206 laulu, kokku 5783 värssi. Välja on jäetud 2 ahellaulu nr. 130 ja 131, sest nendes parallelismi ei esine.⁴

2

Statistiline analüüs

Põhjustel, mis on juba sissejuhatuses nimetatud, tuleb käesolevas töös andmete võrdlemise huvides kasutada ka Koemetsa statistilisi materjale ja sellega seoses, niipalju kui võimalik, tema laulude temaatilise liigituse kava. Kõik VK I laulud aga ei mahunud selle liigituse alla, seepärast tuli täiendavalt juurde võtta nalja- ja pilkelaulud, sõjalaulud ja mitmesugused laulud. Teisest küljest puuduvad VK I-s kiige- ja tähtpäevade laulud. Seega kujunes laulude temaatiline liigitus käesoleva töö praktilistest vajadustest lähtudes järgmiseks:

A. Lüürilised laulud:

- 1) kiigelaulud (puuduvad VK I-s),
- 2) laulud laulust,
- 3) neilulaulud,
- 4) abielulaulud,
- 5) vaeslapselaulud,
- 6) kosja- ja pulmalaulud (Koemetsal ainult pulmalaulud),
- 7) töölaulud,
- 8) orjulaulud,
- 9) tähtpäevade laulud (puuduvad VK I-s),
- 10) meestelaulud,
- 11) nalja- ja pilkelaulud (puuduvad Koemetsal),
- 12) mitmesugused laulud (puuduvad Koemetsal).

B. Lüroepilised laulud:

- 1) jutustavad laulud,
- 2) a) alaliik — korduslaulud,
- 3) b) „ — sõjalaulud.

⁴ Laulude tsiteerimisel on trükitekstis esinev z asendatud s-ga, muidu aga on säilitatud täielikult trükikuju. Sel puhul tuleb arvestada, et diftongiliselt trükitud ie, uo ja üö ei ole diftongid, vaid pikad vokaalid murdelise hääldusega — ie on i ja e vahepealne, uo u ja o vahepealne ja üö ü ja ö vahepealne. Laulude ja laulutsitaatide esinemiskoht on märgitud numbritega, millest esimene tähendab laulu numbrit, teine — rida, millest tsitaat algab. Kuna VK I lisas olevatel lauludel puuduvad järjenumbrid ning nad on märgitud ainult nende laulude numbritega, mille teisenditeks nad on, siis tsiteerimisel on numברי ette märgitud L (=lisa). Laulude numbrite järel esinevad suured tähed A, B, C jne. tähendavad sama laulu variante.

Võrdlustabel

A. Koemetsa ja A. Kubjase poolt läbitõõtatud rahvalaulude paralleelmühtude arvulise esinemise kohta protsentides. Iga lauluilgi järel on esimene rida tuletatud A. Koemetsa ja teine A. Kubjase andmetest. Kolmandas reas näidatakse eelmiste võrdlemisel saadud vahe.

Laululiik	1-	2-	3-	4-	5-	6-	7-	8-	9-	10-	Värside üldarvust		Märkmeid	
											paaris-	p-ridade %		
	värsiliste paralleelmühtude esinemine protsentides										ilma p-ridade %			
	paralleelmühtude üldarvust													
Kiigelaulud	4,8	35,8	27,3	18,2	8,5	1,8	—	—	—	0,6	3,0	97,8	2,2	Kiigelaulud VK 1-s puuduvad
Laulud laulust	0,6	50,8	29,6	11,8	3,6	3,0	—	—	0,6	—	—	93,9	6,1	
	1,8	82,5	7,2	6,7	1,3	0,5	—	—	—	—	—	97,4	2,6	
	0,2	31,7	22,4	5,1	2,3	2,5	—	—	0,6	—	—	3,5	3,5	
Neulaulud	1,2	43,1	30,5	13,8	2,4	1,2	0,6	0,6	—	—	6,6	91,6	8,4	
	5,2	77,7	11,1	4,5	1,0	0,5	—	—	—	—	—	97,0	3,0	
	3,7	44,6	19,2	9,2	1,4	0,7	0,6	0,6	—	—	6,6	5,4	5,4	
Abielulaulud	3,4	43,2	32,9	8,0	2,3	1,7	—	—	—	—	8,5	91,2	8,8	
	3,3	77,8	11,3	5,4	0,7	0,7	0,4	—	—	—	0,4	95,9	4,1	
	0,1	34,6	21,6	2,6	1,6	1,0	0,4	—	—	—	8,1	4,7	4,7	
Vaeslapse- laulud	1,3	31,5	33,3	11,1	6,5	5,2	—	—	—	—	11,1	90,2	9,8	
	3,8	75,0	10,8	7,1	—	—	—	—	—	—	3,3	94,2	5,8	
	2,1	44,3	23,2	3,8	6,5	5,2	—	—	—	—	7,7	4,0	4,0	
(Kosja- ja putmalaulud	5,5	50,3	28,2	7,7	1,1	1,1	—	—	—	—	6,1	88,7	11,3	
	6,8	80,1	6,8	3,7	—	0,5	0,5	—	—	—	1,6	93,1	6,9	
	1,3	29,8	21,4	4,0	1,1	0,6	—	—	—	—	4,5	4,4	4,4	

Töölaulud	9,5	44,7	31,5	8,3	3,0	1,8	0,6	0,6	—	—	—	—	87,6	12,4
	2,8	88,9	8,3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	92,5	7,5
	6,7	41,2	23,2	8,3	3,0	1,8	0,6	0,6	—	—	—	—	4,9	4,9
Orjulaulud	5,6	48,8	25,0	16,9	1,9	0,6	0,6	—	—	—	0,6	—	85,9	14,1
	8,2	77,8	7,0	3,8	1,3	1,3	—	0,6	—	—	—	—	95,4	4,6
	2,6	29,0	18,0	13,1	0,6	0,7	0,6	0,6	—	—	0,6	—	9,5	9,5
Tähtpäevade laulud	15,8	40,0	22,4	8,5	4,8	—	—	—	—	—	—	—	79,2	20,8
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Meeste laulud	—	56,6	25,7	12,5	1,3	1,3	1,3	—	—	—	—	—	81,0	19,0
	—	75,9	13,8	3,4	6,9	—	—	—	—	—	—	—	93,4	6,6
	—	19,3	11,9	9,1	5,6	1,3	1,3	—	—	—	—	—	12,4	12,4
Nalja- ja pilke- laulud	1,1	74,1	18,0	3,4	—	—	—	—	—	—	—	—	93,4	6,6
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mitmesugused laulud	4,1	81,4	7,2	2,1	—	—	—	—	—	—	—	—	97,6	2,4
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lüürilised laulud kokku	4,8	44,5	28,7	11,6	3,5	1,8	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	—	88,5	11,5
	4,2	78,5	10,0	4,8	0,7	0,6	0,2	0,1	—	—	—	—	95,7	4,3
	0,6	34,0	18,7	6,8	2,8	1,2	0,1	—	—	—	0,1	—	7,2	7,2
Lüroepilised laulud	5,1	61,7	17,6	9,9	1,2	0,2	—	0,6	—	—	—	—	77,9	22,1
	4,3	76,3	11,8	5,4	1,1	0,7	0,4	—	—	—	—	—	86,7	13,3
	0,8	14,6	5,8	4,5	0,1	0,5	0,4	0,6	—	—	—	—	8,8	8,8

Lüroepilised laulud oleks võinud koondada ka ühe üldnimetuse alla, kuid et Koemetsal on eraldi antud korduslaulud, mis sisuliselt kuuluvad jutustavate laulude hulka, ning VK I-s on eraldi toodud jutustavad laulud ja sõjalaulud, siis osutus otstarbekohasemaks näidata kõik kolm liiki ka eraldi. Statistiline kokkuvõte liidab nad tervikuks.

Üldse aga tuleb märkida liigituskava kohta, et see on üsna tinglik ja teenib antud korral, nagu eespool juba öeldud, rohkem andmete võrdlemise vajadusi.

Kui Koemetsal iga laululiik koosneb ca 500-st värsist (lüroepilisi 1000 värssti), siis VK I-s on värsste arv üksikutes laululiikides väga ebahütlane. Seetõttu pole andmete võrdlemine absoluutarvudes hästi võimalik (vähemalt mitte igas liigis). Pilti ühtlustab seega ainult andmete protsentuaalne võrdlemine. Olgu siinkohal märgitud töölaulude ja meestelaulude värsste väikest arvu VK I-s, mistõttu nende statistika täidab küll vahest oma ülesande teiste laululiikide kõrval, nende eraldi käsitlemisel saadud tulemusi ei julgeks siiski pidada küllalt veenvaiks.

Üksikute laulude värsistruktuuri jälgimiseks (hiljem on see analüüsimise puhul vajalik) on värsseid jaotus igas laululiigis esitatud ka üksikute laulude kaupa (vastav tabel iga liigi kohta), mille kokkuvõtteks on võrdlustabel lk-1 198.⁵

Koemetsa andmed on protsenteeritud tema trükimaterjalide põhjal.

Mida näitavad eeltoodud statistilised andmed?

Üldise ja ühtlase joonena paistab Põlva laulude juures silma ka herealistele paralleelismide ülekaalukas esinemine, kõikides lüürilistes lauludes 74,1—88,9 protsendi vahel. Lüroepilistel lauludel on kaherealiste protsent 76,3, seega peaaegu võrdne lüüriliste laulude kaherealiste paralleelismide protsendiga. Järgmise rühma, kolmerealiste paralleelismide keskmine protsent on lüürilistel lauludel 10,0 ja lüroepilistel 11,8. On huvitav märkida, et suurima kolmerealiste protsendimääraga, 18,0, esinevad nalja- ja pilkelaulud. Sellest allapoole on meestelaulud 13,8 protsendiga.

Peaaegu võrdset osatähtsust omavad üherealised ja neljarealised paralleelismid (keskmine protsent vastavalt — lüürilistel 4,2 ja 4,8 ning lüroepilistel 4,3 ja 5,4). Kõik ülejäänud paralleelismirühmad (4—8-realised ja paarisvärsilised) on alla ühe protsendi.

Värsste üldarvust on paralleelridu lüürilistel lauludel 95,7% ja lüroepilistel 86,7%, paralleelita ridu vastavalt 4,3 ja 13,3%.

Võrreldes Põlva laulude statistikat Koemetsa andmetega, selguvad üllatavad vahed. Kuigi ka siin domineerib kaherealine paralleelism, on selle osatähtsus märksa väiksem — lüürilistes

⁵ Ruumipuudusel tuli siit kahjuks välja jätta statistilised tabelid üksikute laululiikide kohta, kus paralleelismide esinemine on näidatud absoluutarvudes ka üksikute laulude kaupa, ja piirduda ainult protsentuaalse koondtabeliga (võrdlustabel).

lauludes keskmiselt 34,0 punkti (protsentide vahe) ja lüroepilistes 14,6 punkti võrra. Edasi on vastavad keskmised vahed: kolme- realistel — 18,7 ja 5,8, neljarealistel — 6,8 ja 4,5, viirealistel 2,8 ja 0,1. Üherealistel nimetamisväärset vahet ei ole. Paralleelvärse on Koemetsal vähem: lüürilistel lauludel 7,2 punkti võrra ja lüroepilistel 8,8 punkti võrra. Ilma paralleelita ridu on tal aga vastavalt samavõrra rohkem.

Tabel 2.

	1-	2-	3-	4-	5-	6-	7-	8-	11-	12-	paaris-
	värsiliste paralleelismide %										
Lüürilises rahvalaulus	4,3	26,0	27,0	15,0	6,0	6,0	1,6	1,8	3,5	1,4	7,4
Lüroepilises rahvalaulus	2,0	45,0	32,0	10,0	8,0	—	—	—	—	—	3,0

Paralleelismi esinemist Liis Alasi lüürilistes lauludes nende liikide järgi kujutab protsentides alljärgnev tabel 3.

Laululiik	1-	2-	3-	4-	5-	6-	7-	8-	11-	12-	paaris-	Parall. %	Ilma par. %
	värsiliste paralleelismide %												
Vaeslaps	6,2	26,7	18,7	3,1	—	14,0	—	—	—	—	23,4	92,1	7,9
Orjus	1,7	21,8	21,8	7,2	—	—	12,7	—	—	—	27,2	92,4	7,6
Armastus ja kosjad	3,5	24,4	18,3	12,2	10,2	3,0	—	4,0	5,1	—	2,0	82,7	17,3
Pulmad	3,3	20,0	21,8	9,7	3,0	9,0	—	2,4	6,0	—	4,0	76,7	23,3
Abielu	3,9	15,8	28,0	15,8	3,9	4,7	5,5	—	—	—	3,1	91,2	8,8
Kodu ja lapseõlv	0,9	29,7	28,0	19,4	4,6	—	—	—	—	—	5,5	88,1	11,9
Laul ja rõõm	—	18,0	3,0	20,0	20,0	—	—	—	—	12,0	—	73,0	27,0
Pühad, löbustused	3,9	10,8	39,4	5,2	—	7,8	—	10,5	—	—	—	70,6	29,4

Parallelismi statistikat on teinud ka üliõpilane I. Tammekand Kihnu lauliku Liis Alasi laulurepertuaari põhjal.⁶ Töö sissejuhatuses on märgitud, et selle ülesandeks on kontrollida A. Koemetsa tulemusi mitte mingi maa-ala, vaid ühe lauliku lauluvara alusel. 1379 värsi läbitöötamisel on saadud järgmised näitajad, mis on esitatud tabelites 2 ja 3.

Tabel näitab üksikute laululiikide vahel nii suuri kõikumisi, et see kipub kahjustama keskmisi andmeid võrdlusmaterjalina. Erinevused on tunduvad ka Koemetsa ja käesoleva töö autori andmetega võrreldes. Tammekannul on lüürilistes lauludes esikohal kolmevärsiline parallelism (27%). Kahevärsilised on teisel kohal (26%). Lüroepilistes lauludes on aga kahevärsiliste protsent 45 ja kolmevärsiliste oma 32. Mitmevärsiliste (rohkem kui kolmevärsiliste) parallelismide arv lüroepilistes lauludes on seega vastavalt väiksem.

Vaatlemise ja võrdlemise objektiks on siin keskmised statistilised andmed. Need kipuvad aga mõnikord varjama mõningaid erijooni, millel küsimuse igakülgeks selgituseks on siiski tähtsust. Nende erijoonte avastamiseks tuleb lähendada vaatlust rohkem üksikutele lauludele. Kõigepealt on vaja vastust leida küsimusele, mitmes laulus vastavast liigist esineb parallelismi eri rühmi. Vastuse saame tabelist 4.

Seetabel näitab, et erineva värsside arvuga parallelismide paiknemine lauludes pakub palju kirevamat pilti, kui seda võib järeldada keskmiste andmete põhjal.

VK I 206-st laulust esineb paralleelita ridu ainult 104-s laulus, s. o. ligikaudu pooltes lauludes, üherealisi parallelisme 57-s laulus. Välja arvatud 1 lühike laul, esineb aga kaherealine parallelism kõigis lauludes. Seejuures 34 laulu koosnevad ainult kaherealistest parallelismidest. Kolmerealisi parallelisme leiame 115-s laulus, neljerealisi 70-s, viierealisi 15-s, kuuerealisi 15-s, seitsmerealisi 4-s, kaheksarealisi 1-s ja paarisvärsilisi 5-s laulus.

Astudes üksikutele lauludele veelgi sammu lähemale võib märkida, et paljud laulud sisaldavad korraga mitmeid erineva värsside arvuga parallelisme. Näiteks leiame laulus 82, mis koosneb 27-st reast, 2 paralleelita rida, 1 üherealise, 3 kaherealist, 1 kolmerealise, 1 neljerealise, 1 viierealise ja 1 kuuerealise parallelismi. Nii võib, nagu näeme, esineda ühes laulus korraga koos kuni 7 erinevat elementi. Hulk laule koosneb seevastu vähestest — ühest kuni kahest eri liiki parallelismist (meenutame uuesti ainult kaherealistest parallelismidest koosnevat 34 laulu ehk 16,5% laulude üldarvust).

Eelnevad andmed peaksid näitama, et laulude vormistruktuuri ja sisu vahekorra analüüsimisel tuleb rohkem arvestada nende individuaalseid jooni, mis enamikus lauludes on selgesti väljen-

⁶ I. Tammekand, Parallelism Liis Alasi lauludes. Kursusetöö, Tartu 1954. (Käsikiri TRÜ eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedris.)

Tabel 4.

Laululiik	Laulude arv	Mitmes laulus vastavast liigist esineb										Ainult 2-real. p-ismidest koosnevate laulude arv
		Paralleel- liita rida	1-	2-	3-	4-	5-	6-	7-	8-	paa- ris-	
			värsilisi paralleelisme									
Laulud laulust	29	7	4	29	10	11	3	1	—	—	—	8
Neiulaulud	43	14	17	42	21	13	3	2	—	—	—	4
Abielulaulud	33	19	10	33	24	15	3	3	1	—	1	2
Vaeslapse- laulud	13	9	5	13	10	6	—	—	—	—	2	1
(Kosja- ja) pulmalaulud	20	12	8	20	10	4	—	1	1	—	1	4
Töölaulud	5	2	1	5	2	—	—	—	—	—	—	2
Orjulaulud	14	7	6	14	7	5	2	2	—	1	—	4
Meestelaulud	5	3	—	5	3	1	2	—	—	—	—	2
Nalja- ja pilkelaulud	15	9	1	15	9	3	—	3	—	—	—	2
Mitmesugused laulud	10	4	2	10	5	2	—	—	—	—	1	4
Kokku lüüri- lised laulud	187	86	48	186	101	60	13	12	2	1	5	33
Jutustavad laulud	11	10	6	11	7	4	1	2	—	—	—	1
1. alaliik korduslaulud	3	3	—	3	2	1	—	—	—	—	—	—
2. alaliik sõjalaulud	5	5	3	5	5	5	1	1	2	—	—	—
Kokku lüro- eepilised laulud	19	18	9	19	14	10	2	3	2	—	—	1
Kõik kokku	206	104	57	205	115	70	15	15	4	1	5	34

datud. Kui seda silmas ei peeta, siis võidakse liigselt statistikat usaldades jõuda ekslike järeldusteni (keskmiste arvude sugestioon!).

Asjaolus, et kahevärsilised parallelismid esinevad VK I-s reeglipäraselt suures enamuses, tuleb näha traditsiooni.

Erinevusi parallelismides kui ka paralleelita ridades ilmneb ka ühe ja sama laulu variantides, mis muidu oma põhimeelolult peaksid olema enam-vähem sarnased. Iseloomulikumaid näiteid võime selle kohta leida lauludes: 53 A, B, C; 54 A, B, C, D, E; 55 A, B, C, D; 83 B, C ja 87 A, B, C kui ka mõned teised. Seegi nähtus aitab kinnitada seisukohta, et parallelism ei ole antud juhul kindlas sõltuvuses laulude sisu laadist, vaid oleneb rohkem vormitraditsioonist, mida teatavais piirides modifitseerib lauliku maitse ja kunstimeisterlikkus. Vastavalt sellele võib esineda kõikumisi ja põikeid ühes ja teises suunas.

Paralleelita ridu esineb protsentuaalselt rohkem lüroepilistes lauludes. Kas võib sellest järeldada, nagu tingiks jutustav žanr üldse suurema paralleelita ridade arvu, nagu väidab oma materjali põhjal Koemets? Teatav tõenäosus selleks on olemas. VK I materjalid näitavad aga lüroepilistes lauludes märksa vähemat paralleelita ridade protsenti (13,3) kui Koemetsal (22,1). See manitseb üldistusi esialgu piirama, mitte laiendades neid välja-poolle uuritavat materjali.

Analüüsides paralleelita ridade küsimust VK I lüroepilistes lauludes üksikasjalisemalt, selguvad mõnedki huvitavad jooned. Võtame näiteks ühe ilusamatest jutustavatest lauludest «Ilma tütar», mis esineb kahes variandis (112 ja L 112 B). Esimeses (112) neist on 111 värsi kohta ainult 4 paralleelita rida (3,6%) ja needki on retoorilised küsimused-vastused. Teises variandis on aga 75 värsi kohta 13 paralleelita rida (17,3%), millest ükski pole retooriline küsimus. Millest selline erinevus? Siin tuleb oletada eri laulikute-töötajate isikupärast suhtumist variantide vormi kujundamisse.

Korduslauludes (104, 105, 106) on 122 rea kohta 16 paralleelita rida ehk 13,1%, mis tundub küllaltki suur. Neist on aga 3 rida retoorilisi küsimusi ja 3 rida, mis kaks korda korduvad.

Olgu nimetatud, et retoorilisi küsimusi leidub rahvalauludes rohkesti. Kord esinevad nii küsimus kui ka vastus parallelismidena, kord üherealiste paralleelita värssidena. Mõnikord aga jälle nõnda, et küsimus on paralleelita värss, vastus aga parallelism.

Vaatleme paralleelita ridu laulus 110 «Naese hukkaja». Paralleelita värssid on klambriteta, numbrid ridade järel märgivad värsside asukohta laulus.

Mis ma otsi, vana miesi?
(otsi naise tappijat...)

18

Kuule, kulla nuori miesi! (Mine kodo, koole ärä.)	28

Lätsi ta kambre lävele. Kes sääļ kambreh ollenesa? Esä kambreh ollenesa. Kuule, kulla esäkene! (Hoitke tie' mu latsi hummen,...)	46

Lätsi ta tare lävele. Kes sääļ tareh ollenesa? Imä tareh ollenesa. Kuule, kulla imäkene! (Hoitke tie' mu latsi hummen,...)	63

Lätsi ta talli lävele. Kes sääļ tallih tallitanes? Veli tallih tallitanes. Kuule, kulla velekene! (Hoitke mino latsi hummen,...)	80

Lätsi ta aida lävele. Kes sääļ siseh ollenesa? Sõsar siseh ollenesa. Mis sääļ sõsar siseh tegi? (Ummel' udsu hamehta,...)	97

Kuule, kulla sõsareni! (Mina pane palve'ille,...)	104

Keä vasta johtusi'e? Sõsar vasta johtusi'e.	147

Ärä iks lätsi, es ta kuule, (mies ai mahlale mäele,...)	157

Sai kodo koolu sõna: (tule üles, nuori miesi, . .)	166

Lõuse latse' lappe'el, (tõise tõisela käelä, kolmanda kuralla olalla.)	185

Miä tei mina vaene! (Lasi tappa naise noore,...)	190

Miä tie mina vaene!	193

193-realisest laulust («Naese hukkaja») on paralleelita ridu 26 (13,5%), neist retoorilise küsimusega seoses 14 (7,3%). Üldiselt võttes pole säärane paralleelita ridade koosseis iseloomulik lüroepilistele lauludele (välja arvatud vahest ehk mõni üksik rida — 157, 166, 185, 190). Sääraseid paralleelita värsse leidub ka lüürilistes lauludes.

Lüroepilistele lauludele iseloomulikuks tuleb pidada *j u t u s - t a v a i d* paralleelita ridu, kuigi neid ei esine kõigis lüroepilistes lauludes. Lüürilistes lauludes neid ei esine või siis leidub siin seal hoopis juhuslikult. Need jutustavad värsid viivad tegevust edasi. Stiililt tunduvad nad rohkem proosasse kalduvaina. Toome mõningaid näiteid:

Lätsi lipsti lehmä tapma,
lehem vasta pallega:
Ärä tapa minokeist! (108,1)

Olli ütsi väiko veljo,...

tull' ta kodo kosjovalle,
taha-as vanna, taha-as vaest,
tahtse rikast, tahtse nuort,
rikka talo tütterit. (109,1)

Särk' oll' säläh, mõõka puusah',
kabe küpär kangelah.
Higi tsilgus hiussist pallav,
piinas mehe pihta pal'lo. (149,9)

Lätsi ta tare lävele:
Tere no, kulla velekenel
Mis siin kotoh kuulunesa,
kas siin käsi käünes häste,
(esä imä elänes,
veli kotoh kõndines?) (102, 130)

Sääraseid jutustavaid värsse leidub lüroepilistes lauludes ühe-kahe-kolmekäupa teisigi. Seega võib nõustuda, et jutustav element üldiselt teataval määral võib tõsta seal paralleelita ridade protsenti, võrreldes lüüriliste lauludega, kuid see ei kehti siiski kõigi lüroepiliste laulude suhtes. Niisuguste laulude paralleelita ridade koosseis, nagu esineb «Naese hukkajas», ei eralda neid lüürilistest lauludest. Mõnes jälle, nagu nägime, on paralleelita ridu hoopis vähe («Ilma tütar» I variant).

Kui viia küsimuse käsitlust veidi väljapoole VK I raame, siis on huvitav märkida, et 464-värsilises lüroepilises «Kalmuneiu» laulus⁷ leiame ainult kolm paralleelita rida (0,6%). Laul on küll J. Hurda poolt «palmitud» (nagu ta ise ütleb), kuid kindel on, et

⁷ Ed. Laugaste, Valimik eesti rahvalaule, Tallinn 1948, lk. 309.

Hurt ainult sobitas kokku katkendid ja variandid ilma omapoolse ümberluuletamiseta, seepärast võib «Kalmuneidu» võtta kui ehtsat rahvalaulu.

Seni on parallelismi statistikas arvatud paralleelita värsside hulka ka need paralleelita read, mis on retoorilised küsimused-vastused. Andmete võrdlemise huvides on see ka käesolevas töös nõnda, kuid seda ei saa pidada õigeaks, sest retoorilised küsimused on omaette nähtus rahvalaulus, selle eriline vormielement. VK I paralleelita ridadest on 13,4% (51 rida 380-st) retoorilise küsimusega seotud värssid, millede eraldamine paralleelita värsside üldarvust kahandaks veelgi nende osatähtsust. Ülejäänud paralleelita värsside ülesandeks on peamiselt ülemineku- e. siirdefunktsioonide täitmine.

Kokku võttes võib öelda, et paralleel- ja paralleelita ridade vahekord ei võimalda kindlaid järeldusi. Pilt ei ole ühtlane. Kõikumised on liiga suured.

Parallelismi eri kujudest esineb VK I-s vähesel määral paarisvärssilisi paralleelisme. Toome siin paar näidet.

Kohe iki imätä' neido,
sinnä läte ligosi,
kohe iki esätä poiga,
sinnä kasvi kaivokene,
kohe iki läskä-naine,
sinnä tekkü tiigikene,
kaldu kala järvekene, ... (63,15)

Lätsi ma aida lävele,
iki aita nōstijät;
lätsi ma koa lävele,
iki kotta nōstijät;
lätsi ma tare lävele,
iki tarre nōstijät,
tarest sōogi andijät. (66,7)

Teku-u' sa mulle tina-risti,
tina-risti, tike risti.
Ragogu-u' mulle rauda-risti,
rauda-risti rase risti.
Ärä sa teku kuuse-risti,
kuus' kuri kopitama.
Ärä teku pedäjä-risti,
petäj kuri pehmähtämä.
Ärä teku haava-risti,
haab hōlpsa hallitama. (124,31)

Sisuline analüüs

Rahvalaulu vormi iseseisvus või traditsioonilisus ei ole milgi määral vastuolus sisu ja vormi ühtsuse põhimõttega. Sisu laseb end väga suurel määral painutada vormi järgi. Seotud kõne on ju paratamatult välise vormi kammitsas. Luuletaja peab alati arvestama vormi. Antiikajal kujunesid Kreekas mitmesugused värsitüübid, mis roomlaste poolt üle võeti ja hilisemalgi ajal palju traditsioonilist kasutamist leidsid. Praegusel ajal esineb luulevormi alal lõpmata palju variante. On luuletajaid, kes annavad suuri saavutusi traditsioonilistes, sageli väga lihtsates ja ühetaolistes vormides, on aga jälle teisi, kes otsivad originaalset värsistruktuuri, mis kõige paremini sobiks nende kunstiliste kavatsuste teostamiseks. On olemas värsivorme, mis on sobivamad tõsisemale sisule, samuti kui on vorme, millesse kergem on valada rõõmsaid elamusi. Kuid teame ka, et mõned vormid lasevad endid «erapooletuina» kasutada kõigeks.

Värsi väline struktuur on siiski vorm kitsamas mõttes. Vormi laiemas mõistesse kuulub palju muid väljendusvahendeid, mida võimaldab keel. Keele võimalused kunstiliste kujundite loomisel on piiramatud. See luulevorm, mida me nimetasime vormiks kitsamas mõttes, nimelt värsimõõt, rütm, riim ja stroofiline ehitus, on ju lõpuks samuti keele vastavalt organiseeritud elemendid. Eesti regivärsilises rahvalaulus puuduvad lõppriim ja stroofid. Tema välisteks vormielementideks, vormiks kitsamas mõttes jäävad seega värsimõõt, rütm, alliteratsioon ja assonants. Parallelism aga kuulub juba laiendatud vormimõistesse. Kui värsimõõt ja rütm on liikumine ning alliteratsioon ja assonants on kõla, siis parallelism on kõigepealt mõte. Ta on sisuliselt tingitud ja alati sõltuv peavärsist ja tema äratundmise ainukeseks võimaluseks on sisuline analüüs. Piltlikult võiksime seda kujutada järgmise näitega. Kui meile on antud mingi laul tundmatu võõras keeles, mida me ainult foneetiliselt oskame enam-vähem õigesti lugeda, siis me saame selles laulus küll kindlaks teha värsimõõdu, rütmi, alg- ja lõppriimi ning riimisüsteemi, kuid kas seal esineb ka parallelisme, seda me enam ei saa öelda muidu, kui peame laulu sisust aru saama.

Kuivõrd paralleelsed värsid on seotud peavärsiga ja kuidas nad mõjustavad laulu üldist ilmekust, selle kui kunstiteose spetsiifikat, selgub meile, kui vaatleme laulu ainult peavärsidest koosnevana. Esitame selleks katkendi laulust 115B (read 1—20).

Oles mu helü alale,
 oles kumme kurgukene,
 petäs ärä pilli helü,
 katas kandle kumina.

Pill' olli helle pedäjäne,
 kannel kumme kadajane,

 Ma pans pilli piitsku-

 mahe,
 ruo-pilli roksumahe.
 Kohe mie' helü heitenesä,
 röömu ärä kulunesa,

 sääl iks mõtsa murdu-

 nesa
 laasi maaha lammenesa.
 Tekke hellü mie' hinele,
 röömu ristirahva'alle!
 Hää olli minnä hellü

 pite,
 kuulus minnä kummo pite.
 Rahvas helüle heräsi,
 rahvas kumole kogosi.

Rakendades seda menetlust ükskõik missuguse laulu juures on tulemuseks ikka kunstiline ilmetus, kujukuse puudumine, kuigi laulu üldine mõte võib arusaadavaks jääda. Kuid tõelises kunstiteoses peavad mõtted jõudma meie teadvusse kujude na, mitte refereeriva targutusena. Esitatud näites ilmneb parallelismi tihe seos laulu sisuga, sisu ja vormi ühtsus. Parallelism kui kunstiline võte pole kõrge kunstilise väärtusega luuletin-
 gimatuks eelduseks, sest luuletaja saab oma loomingulised kavatsused teostada ja suure ilmekuse saavutada mitmesuguste muudegi vahenditega. Rahvalaulik on aga parallelismi kui traditsioonilist vormielementi arvestanud, vastavalt sellele oma kujunduslike vahendite valiku teinud ja sisu organiseerinud. Võtame temalt parallelismi ära ja ta loomingulised kavatsused ei jõua enam meieni ega tekita meis kunstilisi elamusi. Ilma parallelismita jääb meie esteetiline tunne rahuldamata. Tekib mulje, nagu näeksime valmis ehitatud kauni maja asemel ainult ilmetut seinte sõrestikku: on näha küll maja piirjooned, maja aga siiski olemas ei ole.

Rahvalaulude temaatilist liigitust ei saa samastada nende liigitusega emotsionaalse põhitooni järgi. Ühe ja sama teema alla kuuluvad laulud võivad väljendada hoopis eri laadi ja koguni vastakaid tundeid, meeleolusid, elamusi. See fakt näitab seda, et meie ei tohi ainult statistikale toetudes ilma pikemata oletada seost parallelismi ja temaatika vahel, kuigi tõestusmaterjali vähesuse tõttu ei saa ka ainult selle asjaoluga põhjendades öelda, et säärane seos igal juhul puudub.

Vaatleme lähemalt mõningaid laululiike üksikute laulude emotsionaalsest põhitoonist lähtudes.

Üsna kirevat pilti pakuvad meile laulud laulust. Filosoofilise sissejuhatusena kogu laululiigile tundub esimene lühike, neljavärsiline lauluke:

Ega leel'ost leibä saa,
ega laulu lauda kata,
või olla une virota,
rammu mant raputa.

Siin on tabava piltlikkusega üheainsa lausega iseloomustatud laulu kui vaimsesse kategooriasse kuuluvat nähtust, mis on suuteline inimest oma sõnajõuga ergutama, teda liikuma panema. Sellega on antud ka ühtlasi laulu esteetilised printsiibid. Analüüsi-des toodud laulukest paralleelismide poolest, peab ütlema, et paralleelvärsid on siin kunstilise mõjuvuse kandjateks. Kõrvaldame nad, ja kogu laul kaotab oma mõtte ning mõju. Nii ilmneb siingi paralleelismi kui vormielemendi ühtsus sisuga.

Kui me tahaksime veelgi rohkem rõhutada laulu ühiskondlikku tähtsust ja mõju, siis tarvitseb meil vaid meenutada järgmisi ridu:

Hää olli minnä hellü pite,
kuulus minnä kummo pite.
Rahvas helüle heräsi,
rahvas kumole kogosi. (115B, 17)

Humoristlikku joont leiame lauludes 5, 7 ja 8. Olgu neist näitena esitatud viimane:

Etsa laulke, laisa' neio',
etsa virve' veeritäge!
Ummeht teil igä kulunes,
veri nuori veerines.
Kui ei laula, mina laida,
laida tie' laisale mehele,
kitä kõige halvemballe,
kell olli viiso' viisi süldä,
kabla' peräh katesa süldä,
kell saa päiväs jalgo pästä,
ajastajas arotella.

Ilutsevat värvingut leiame laulus 12:

Kohes sie laulu lagosi,
kohes viisi viperdu?
Kuugi ma, mõtsa kumedi,
lauli ma, laasi vasta kosti.
Kägo kunnuh kulle'elli,
piho pand' paiuh tähele.
Sinnä mu laulu lagosi,
sinnä viisi viperdu.

Lätsi ma ulli otsima,
 nõrk ma perrä nõudema,
 kummardelli kulla käko,
 palle'elli piholihot:
 anna kätte käokene,
 pillu peijo, pihokene!
 Anna-as kätte käokene,
 pillu-us peijo pihokene.

Juubeldav-ülistav oma hüperboolsete kujunditega on laul 14:

Kui mina nakka laulemahe,
 laulemahe, laskemahe,
 külä jääs vaiki kullema,
 vald jääs vaiki vahtima.
 Küll om laulu, kui ma laula,
 küll om viisi, kui ma veeri.
 laula ma mere mäesä,
 mere kivi' kilingis,
 mere vatu võisimes,
 mere sõmera' soolasa,
 mere põhja põrmandus.

Sügavalt traagilist joont esitab laul 10B «Laulu eestvõtja». See äratav tähelepanu nii oma üldise kunstilise mõjuvuse kui ka just eriti oma ülesehituse poolest, mis vastab suurel määral retoorilise mõjuvuse saavutamise printsiipidele.

Laul «Tantsides» (80) on huvitava struktuuriga ning kõrge kunstilise väärtusega. Peavärsid on sõrendatud.

Siin ei ole sedä miestä,
 sedä poisi poole pääl,
 keä pand tamme tandsi-
 mahe,

kõlle kõivo kõndimahe,
 nitse nõõlu nõrkumahe.
 Ma otsi oma olalise.
 kae oma kaalalise,
 võta oma võimalise,
 saa oma sarnalise.

Kuluge, tsuvva', kuluge,
 lõpke viiso' lõhmusitse'!
 Mull omma' kotoh kolme'
 kangä',
 velisihna viie' viiso'.

Kuluge, tsuvva', kuluge,
 lõpke viiso lõhmusitse'!
 Mull omma' kotoh kolme'
 kangä',

üte' luidse', tõise' puidse',
kolmanda' kirivä' kerigo kängä'.
Luidse' olli lusti lüvvä,
puidse' olli pulma pitä.

Kuluge, tsuvva', kuluge,
lõpke viiso' lõhmusitse'!
Toomas tõi mulle torre' kängä',
Piedre tõe pikä' kängä',
Hants tõi mulle halva' kängä',
(J a a n t õ i k ä n g ä ' j a l g a
m õ ö d a.)

Handsu kängä' ahjo visksi,
Piedre kängä' pingi alla,
Tooma kängä' tulle visksi,
J a a n i k ä n g ä ' j a l g a p a n n i.

Laulu viimaseks reaks oli

Jaan tõi kängä' jalga mööda.

Ilmselt aga kuulub värss 25-nda rea järele, kuhu ta siin ongi paigutatud. Laulust õhkub vallatlevat elurõõmu, lugedes tundub tantsurüüti. Seda tunnet süvendab kolmel korral korduv parallelism:

Kuluge, tsuvva', kuluge,
lõpke viiso' lõhmusitse'!

Sedasama tuleb öelda ka 3- ja 4-realiste parallelismide kohta. Variandis esineb laulu alguses koguni 5-realine parallelism:

T a n d s i , t a n d s i , t a m m e -
k e n e ,
kõnni, kõlle kõivokene,
ojo, uibo ossakene,
veerü, viitsa ladvakeņe,
nõrku, nitse nõolukene!

Veel rohkem kui eelmises tekib siin mulje tantsu tõlevast rütmist. Millega see on saavutatud? Kõik värvid parallelismis algavad mingisugust liikumist märkiva sõnaga: tandsi..., kõnni..., ojo..., veerü..., nõrku...

Laul on üheks näiteks, kuidas parallelismidega võib edasi anda intensiivset meeleoludünaamikat. Olenevalt sellest, missuguste kujundite kaudu parallelism meile kõneleb, võib ta meis esile manada terve skaala erinevaid tundevarjundeid ja elamusid. Parallelismi saab järelikult kasutada igasuguse sisu väljendamiseks.

Jutu stava laadiga on laulud 79 («Töölt tulles») ja 118 («Nu mie' laulke...»).

Toodud näited on ainult üksikud. Mitmesuguseid emotsionaalseid varjundeid esineb selles liigis veel mitmeid, kuid kõiki pole vaja esitada, sest meile on tähtis näidata liigis valitseva põhitooni mitmekesisust.

Mis puutub parallelismide iseloomustusse antud laululiigi näidetes, siis domineerib ülekaalukalt ka herealine parallelism. Arvestades sügavalt emotsionaalseid pilte näiteks «Laulu eestvõtjas», oleks nagu oodanud rohkem mitmerealisi parallelisme, millega oleks saanud tundemomente rohkem välja maalida. Kuid seda ei leidu. Selle asemel aga näeme, et pilt kujuneb detailsemaks ühelt parallelismipaarilt teisele siirdudes.

Väga suur mitmekesisus valitseb ka neiulauludes. Need 43 laulu, milles on üle 900 värsi, on VK I suurimaid laulurühmi. Siin leiame näiteks järgmisi tundevarjundeid ja elamusi: tänutunne (26, 61D ja E), mure (17), nukrus (22, 116), häbi (18), soovunelm (20), viha (16, 21), neiu ülistus (15), neiu kaup (23), õpetus (57A, 61A, B ja C), töökus (62A ja B), uhkus (121), kõlbeline otsustavus ja energia (123), eneseimetlus (126 A, B, C ja D), pettumus (127), halb enesetunne (140).

Ühtlasemat pilti oma elamusliku sisu poolest pakuvad ainult vaeslapselaulud, mis on ka arusaadav.

Võrreldes eri emotsionaalse värvinguga laule parallelismi seisukohast, ei leiame sisulise mitmekesisuse juures karakterseid erinevusi vormis, mis tõestaks selle olenevust sisust. Seega jääb siingi püsima seisukoht, et parallelism on rohkem seotud traditsiooniga kui sisuga, samuti nagu seda on ka arhailised keelevormid. Kui me leiamegi näiteid, mis näivad tõendavat vastupidist, siis see ei muuda üldreegli kehtivust.

Parallelismi traditsionaalsuse poolt kõneleb ka see, et üherealised parallelismid on enamasti stereotüüpilised väljendid (laulemahe, laskemahe; neiokese', noorekese' jne.). Samuti esineb sageli ka kaherealisi parallelisme-stereotüüpe (tule üles hummogul, inne varra valge'et).

Parallelismiga varieeritakse või täiendatakse peavärssi. Et suures enamikus esinevad kaherealised parallelismid, tekib küsimus: kas siis peavärsi kujundile saab lisada ainult ühe täienduse, detaili? Muidugi mitte. Seegi asjaolu viitab vormitraditsioonile.

Rõhutame aga arusaamatuste vältimiseks siingi veel kord, et vormitraditsioon pole vastuolus sisu ja vormi ühtsuse põhimõttega. Vorm võib olla traditsiooniline, isegi kivinenud, kuid kui sisu organiseeritakse arvestades seda vormi, siis võib tekkida kõige tihedam sisu ja vormi kooskõla, ühtsus.

Parallelism kunstilise võttena otse eeldab kujundite

valiku mitmekesisust. Seda näemegi suuremas osas lauludest. Meie rahvalaulu keel on väga kujundirikas ja tabav oma ütlemissviisilt. Seepärast on täiesti arusaadav, et vorm kitsamas mõttes, nagu juba varem määratletud, on praktiliselt muutumatu, vorm laiemas mõttes (igasugused kujundid) on aga väga muutlik ja värvirikas. Sellesse vormi (kitsamas kui ka laiemas mõttes) on valatud laulu sisu, mis lauliku kui vahendaja kaudu tema poolt antud kujundusliku materjaliga kunstilises vormis peab tekitama samasuguseid emotsionaalseid elamusi, kui seda on tundnud laulu loojagi. Rahvalaul kajastab aga ka selle ringkonna tundeid, kus ta on vastuvõtmist leidnud. Selle tunnuseks ongi see, et laul on rahva hulka püsima jäänud. Poleks ta rahvale vastuvõetav olnud, s. t. poleks ta rahva hinges pannud kõlama tundekeeli, poleks äratanud seal emotsioone, oleks laul jäänud tundmatuks.

4

Järeldusi

Põlva kihelkonna regivärsilise rahvalaulu analüüs näitab, et paralleelismide või nende värsside arvu ei saa üldiselt sõltuvaks pidada antud laulude temaatikast ega nende emotsionaalsest põhitoonist. Et kogu käsitletud lauluvara koosneb põhiliselt kahevärsilistest paralleelismidest, mis moodustavad üle kolme neljandiku kõigist paralleelismijuhtudest, siis tuleb kahevärsilist paralleelismi lugeda selle piirkonna rahvalaulude struktuuri iseloomustavaks traditsiooniks. Rohkemavärsiliste paralleelismide kui ka paralleelita ridade esinemine selle kõrval ei oma nende vähese ja eri lauludes väga kõikuva arvu tõttu olulist tähtsust ega võimalda seetõttu ka põhiliste ja vaieldamatute järelduste tegemist.

Paralleelita ridadest koosnevad ka paljud retoorilised küsimused. Et need on aga omaette vormielemendid rahvalaulus, siis tuleks ka nendesse kuuluvad paralleelita read edaspidi lahus hoida ülejäänud paralleelita värssidest, millede peamiseks ülesandeks on ülemineku- e. siirdefunktsioonide täitmine.

Võrreldes saadud arvulisi tulemusi Koemetsa ja Tammekannu andmetega, mis pärinevad eri maakohtadest — esimesel peamiselt Põhja-Eestist (valitud materjal), teisel Kihnu saarelt (ühe lauliku repertuaar), näeme suuri vahesid. Nende kahe autori materjalis ilmneb Põlva lauludega võrreldes tunduv kahevärsiliste paralleelismide keskmise arvu langus ja vastavalt kolmevärsiliste arvu tõus. Eriti märgatav on see Tammekannul, kus kolmevärsilised paralleelismid on kahevärsilistega võrreldes lüürilistes lauludes koguni väikeses ülekaalus. Selle põhjuste kohta võiks

teha provisoorselt kaks oletust: kas valitsevad eri maakohtades erinevad vormitraditsioonid või on tegemist traditsiooni nõrgenemise, taandumise tendentsiga. Viimase oletuse poolt kõneleks antud juhul parallelismide suurem varieeruvus (Koemets, Tamme-kand), mis oleks nagu vastuolus traditsiooni rangete raamidega. Järelikult oleks see noorem nähtus, kuid ühtlasi võib olla ka progressiivsem selles mõttes, et kunstilise lahenduse võimalused mitmekesistuvad.

Kogu probleem nõuab siiski veel lähemat uurimist.

Mis puutub statistilisse meetodisse parallelismi uurimisel, siis näitavad käesoleva töö kogemused, et sellest ei piisa sisuliste seoste selgitamiseks. Selleks on vaja analüüsida ka üksikuid laule. Vastasel korral võib arvulisi tulemusi liigselt usaldades teha ekslikke järeldusi ja kalduda seaduspärasusi nägema seal, kus neid pole või kus need on kaheldavad.

Kasutatud kirjandus ja lühendid

1. Koemets = A. Koemets, Sisu ja vormi ühtsus eesti regivärsilise rahvalaulu parallelismis. TRÜ toimetised, vihik nr. 38, Ajaloo-Keeleteaduskonna töid, Tallinn 1955, lk. 145—164.
2. Laugaste, Ed., Valimik eesti rahvalaule, Tallinn 1948.
3. Laugaste, Ed. = Ed. Laugaste, Eesti rahvalaule. Eesti kirjanduse ajalugu I. Tartu 1946.
4. Tamme-kand = I. Tamme-kand, Parallelism Liis Alasi lauludes, Kursusetöö. Tartu 1954. (Käsikiri.)
5. VK I = Dr. Jakob Hurt, Vana kannel, esimene kogu. Tartu 1886.

ПАРАЛЛЕЛИЗМ В СБОРНИКЕ НАРОДНЫХ ПЕСЕН «ВАНА КАННЕЛ» I («СТАРИННЫЕ ГУСЛИ»)

Я. ХУРТА

А. Кубьяс

Резюме

1. Настоящая работа относится к области художественного анализа народной песни и стремится определить взаимоотношение параллелизма и содержания в народной песне. В работе статистически и по содержанию проанализированы явления параллелизма в 206 народных песнях (5783 стиха) Пылваского прихода.

В старой эстонской народной песне (руны) отсутствуют как конечная рифма, так и строфы. Элементами ее внешней формы, формой в более узком смысле, являются размер стиха, ритм, аллитерация и ассонанс. Параллелизм же относится к расширенному понятию формы. Когда мы познаем ритм как движение, аллитерацию и ассонанс как звук, то параллелизм мы воспринимаем в первую очередь как мысль. Параллелизм обусловлен содержанием, всегда зависит от главного стиха и единственной возможностью его выявления является анализ содержания песни. Вследствие закономерности его структуры он познается и как один из элементов формы.

2. В количественном отношении параллелизм зависит прежде всего от местных традиций формы, которые могут иметь ярко выраженные характерные черты (более $\frac{3}{4}$ всех случаев параллелизма двухстрочные, остальные в большинстве случаев трехстрочные и лишь в единичных случаях встречаются параллелизмы с большим количеством строк). При сравнении полученных данных с данными исследований, произведенных А. Козметсом и И. Таммекандом по материалам двух других местностей, выявились весьма большие расхождения: количество двухстрочных параллелизмов в последних гораздо меньше и соответственно увеличивается число трехстрочных. Это также подтверждает наличие местных особенностей.

3. По статистическим данным, параллелизмов в песнях с повествовательным содержанием (лирико-эпических) в общем

меньше, чем в чисто лирических, но при анализе отдельных повествовательных песен выявляются большие колебания, что затрудняет обобщение. Все же весьма вероятно, что меньшее количество параллелизмов в лирико-эпических песнях зависит от повествовательного элемента.

4. Количество параллелизмов (геср. количество параллельных строк в параллелизмах) не обязательно обусловлено интенсивностью выражения чувств или различиями в содержании песен. Вообще полнота изображения в песнях достигается не увеличением количества строк в параллелизме, а переходом от одной пары параллелизмов к другой, близкой к предыдущей по содержанию.

5. Хотя статистически можно указать на некоторые различия в количестве параллелизмов в различных видах песен, однако разбор по содержанию не позволяет сделать убедительного вывода, что эти различия зависят от вида песен.

6. Параллелизм — сложное явление, поэтому изучать его необходимо прежде всего путем конкретного анализа отдельных народных песен как целостных художественных произведений. Только в свете такого анализа возможны правильные обобщения статистических данных.

7. При помощи параллелизма как своеобразного художественного приема в народной песне достигается полное слияние содержания и формы в одно художественное целое.

DER PARALLELISMUS IN DER VOLKSLIEDERSAMMLUNG VON J. HURT «VANA KANNEL» I («ALTE HARFE» I)

A. Kubjas

Zusammenfassung

1. Die vorliegende Arbeit gehört ins Gebiet der künstlerischen Analyse des Volksliedes und sucht die Frage nach dem Verhältnis von Parallelismus und Inhalt zu klären. Zu diesem Zweck wurden von der Verfasserin, sowohl statistisch als auch inhaltlich 206 alte aus dem Kirchspiel Põlwa stammende Volkslieder (insgesamt 5783 Verse) auf den Parallelismus hin untersucht.

Für das estnische alliterierende Volkslied ist das Fehlen von Endreim und Strophe charakteristisch. Als seine äusseren Formelemente, d. h. als Form im engeren Sinne des Wortes, erscheinen Versmass, Rhythmus, Alliteration und Assonanz. Der Parallelismus gehört aber zum Formbegriff im weiteren Sinn. Während uns der Rhythmus hauptsächlich als *Bewegung* bewusst wird, Alliteration und Assonanz als *Klang*, ist der Parallelismus seinem Wesen nach vornehmlich *Gedanke*. Er ist inhaltlich bedingt, stets abhängig vom Hauptvers und einzig durch eine Analyse des Inhalts zu erkennen. Wegen seiner regelmässigen Struktur empfinden wir ihn auch als Formelement.

2. Der Parallelismus hängt hauptsächlich von der *lokalen Formtradition* ab, die sehr konkrete und charakteristische Züge aufweisen kann (über drei Viertel aller Fälle von Parallelismus sind zweizeilig, die meisten übrigen dreizeilig und nur einzelne mehrzeilig). Ein Vergleich der gewonnenen Angaben mit den Untersuchungsergebnissen von A. Koemets und I. Tammekand, die auf der Durcharbeitung des einschlägigen Materials aus zwei anderen Gegenden beruhen, ergab recht grosse Unterschiede. Die Zahl der zweizeiligen Parallelismen ist im letztgenannten Material bedeutend geringer und die der dreizeiligen entsprechend grösser. Dieser Umstand bestätigt ebenfalls das Vorhandensein von lokalen Unterschieden.

3. Nach der statistischen Darstellung des gesamten durchgearbeiteten Materials tritt der Parallelismus in Liedern erzählenden Inhalts (lyroepischen Liedern) seltener auf als in rein lyri-

schen. Die Analyse des Inhalts der einzelnen lyroepischen Lieder erzählenden Inhalts ergab jedoch in dieser Hinsicht so grosse Schwankungen, dass eine Verallgemeinerung erschwert ist. Es ist doch wahrscheinlich, dass die geringere Anzahl von Parallelismen in den lyroepischen Liedern durch das erzählende Element bedingt ist.

4. Eine grössere oder geringere Anzahl von Parallelversen ist nicht ohne weiteres und mechanisch mit der Intensität der Gefühlsäusserung wie auch mit den inhaltlichen Unterschieden in Zusammenhang zu bringen.

Überhaupt werden im Volksliede eine grössere Mannigfaltigkeit und Intensität des Ausdrucks nicht durch Hinzufügung von Parallelversen erreicht, sondern vielmehr durch den Übergang von einem Parallelismenpaar zum nächsten mit ähnlichem Inhalt.

5. Obwohl statistisch nachgewiesen werden kann, dass verschiedene Gattungen des Volksliedes zahlenmässige Unterschiede im Auftreten von Parallelismen aufweisen, berechtigt uns eine Analyse des Inhalts doch nicht zur Schlussfolgerung, dass diese Unterschiede durch die Verschiedenheit der Liedgattung bedingt sein könnten.

6. Der Parallelismus ist eine höchst komplizierte Erscheinung, weshalb zu seiner Erforschung die konkrete Analyse einzelner Volkslieder als abgeschlossener Kunstwerke am zweckmässigsten erscheint. Eine derartige Analyse ermöglicht erst eine richtige Verallgemeinerung der statistischen Angaben.

7. Der Parallelismus ist ein eigenartiges künstlerisches Mittel, wodurch im Volkslied die völlige Verschmelzung von Inhalt und Form zu einer künstlerischen Einheit erreicht ist.